

Literatuurclubs Drenthe

BOEKBESPREKING OKTOBER 2022

Vragen, suggesties of opmerkingen?

➤ willem_goedhart@hotmail.com

➤ Online vragenuur: woensdag 26 oktober, 19.30 uur

Opzet lezing

1. De 'kloof' tussen **stad** en **platteland**
2. De **Heimatroman**: een 'typisch' genre

(pauze)

3. Dora als de 'moderne **Gutmensch**'

4. **Vragen & Discussie**

Monitor Brede Welvaart (CBS, 2020)

- kwaliteit van leven en van de leefomgeving
  - materiële welvaart, gezondheid, arbeid, wonen, sociale cohesie, veiligheid, milieu
- meting per provincie (12), regio (40) en gemeente (355)
  - veranderingen door gemeentelijke herindelingen
- veel regio's met wisselende resultaten: hoge en lage indicatoren
  - krappe woningmarkt, veel voorzieningen / laag inkomen, natuurrijke omgeving
  - regio met laagste scores: Oost-Groningen (Veendam, Midden-Groningen, Oldambt)
  - regio met hoogste scores: Oost-Brabant (Boxmeer, Den Bosch, Eindhoven)

Stad vs. platteland?

Situatie in Nederland vs. Duitsland

- “Platteland? Je zou kunnen zeggen dat we dat in Nederland helemaal niet hebben. Vergeleken met andere Europese landen stelt ons ‘rurale’ gebied weinig voor. Zelfs vanuit de meest afgelegen plekken is de stad, of op zijn minst een middelgroot dorp, binnen een halfuur met de auto te bereiken.”
  - Tialda Haartsen, hoogleraar Rurale Geografie aan de Rijksuniversiteit Groningen
- “De ontginning van het platteland rond de hoofdstad is begonnen, en de stadsvluchtelingen veranderen het gebied dat ze betreden. Hier ontvangt de freelance grafisch ontwerpster, alleenstaande moeder met beperkt budget, je in een vrijstaand heksenhuisje met riante tuin, omdat ze vijftien jaar geleden de overstap al waagde – terwijl de net aangekomen arts het nu met een rijtjeshuis moet doen. De grens tussen de arts, ontwerpster en mijn buurvrouw uit de voormalige DDR is niet die tussen West en Oost, maar dat de buurvrouw met haar VW naar de Aldi gaat, de arts in zijn BMW naar de grote REWE en de ontwerpster op haar fiets naar de biologische markt.”
  - Merlijn Schoonenboom, Duitsland-correspondent voor *De Groene Amsterdammer*

Interview Juli Zeh *(de Volkskrant, 24-09-21)*

- ‘Het is niet gezond als een academicus in de stad er geen idee meer van heeft hoe het leven van een handwerker in de provincie eruitziet en vice versa.’
- ‘Steden zijn inmiddels sterk ‘gesorteerd’. De mensen leven in filterbubbels, niet alleen op internet, maar ook in hun urbane omgeving. De mensen die elkaar in een stadsdeel tegenkomen, lijken vaak op elkaar wat betreft opleidingsniveau en politieke opvattingen, misschien zelfs wat betreft leeftijd en afkomst. De kans dat iemand als Dora, die op de Groenen stemt en een vwo-diploma heeft, in Berlijn een nazi uit Brandenburg leert kennen is nihil. In een dorp word je vanzelf gedwongen met mensen samen te leven die totaal anders zijn dan jijzelf.’
- Zeh verbindt de opkomst van de AfD op het Oost-Duitse platteland nauw met de in Duitsland al jaren groeiende *Politikverdrossenheit*, de teleurstelling in de politiek, die kan resulteren in apathie of een woedende tegenstem, en sowieso in de afname van het vertrouwen in de democratie als systeem.

De 'kloof' in de roman (Dora vs. Sadie)

- Voor de deur staat een vrouw die ze nog niet eerder heeft gezien. Iets jonger dan zichzelf, zwaar opgemaakt. Kort platinablond geverfd haar, piercings door haar lippen en haar armen bedekt met tatoeages. Op haar linkerschouder herkent Dora de boezem van een zeemeermin, iets wat je eerder bij een man zou verwachten.
- 'Dit was ooit de kleuterschool. Hebben ze dichtgegooid, zoals alles. Nu is er alleen nog opvang in Kochlitz. Moet ik Audrey heen brengen en ophalen. André zit al op school. In Plaustitz. De school. Een uur met de bus. Vertrekken om zeven uur. Dan ben ik al drie uur terug van mijn werk. (...) Heb maar zes uur recht op opvang, meer gaat niet, financieel. Sta er alleen voor, ex betaalt niet. Is soms wat ingewikkeld.'
- Dora probeert zich voor te stellen hoe het zou zijn om elke nacht te werken en overdag het huishouden te doen en voor de kinderen te zorgen. Dat het leven alleen nog maar uit oververmoeidheid en zorgen zou bestaan – zorgen om de kinderen, zorgen om de financiën, zorgen om hoelang ze het nog kan volhouden. Maar het lukt niet. Wat Sadie vertelt is voor Dora onvoorstelbaar.

Platteland als voedingsbodem voor **protest**

- Het is bijna niet te geloven dat er in een stinkend rijk land regio's zijn waar niks is. Geen dokters, geen apotheken, geen sportverenigingen, geen bussen, geen kroegen, geen peuterspeelzaal of basisschool. Geen groentewinkel, geen bakker, geen slager. Regio's waar ouderen niet kunnen rondkomen van hun pensioentje en jonge vrouwen dag en nacht moeten werken om voor hun kinderen te zorgen.
- Wie daartegen in verzet komt wordt belachelijk gemaakt, als domme boer, als watdanook-ontkenner of als regelrechte vijand van de democratie. Het lijkt erop, denkt Dora, dat Duitsland de AfD bij het universum heeft besteld en gekregen.
- “Zorg, onderwijs, infrastructuur: er wordt op het platteland minder in geïnvesteerd. Veel mensen op het platteland hebben het gevoel dat ze niet gezien worden door mensen in de stad, niet alleen in Nederland, ook in andere Europese landen. Het leidt ertoe dat plattelandsbewoners populistischer stemmen.”
(*Broerstraat 5*)

Ontwikkeling van de Heimatroman

- 19^e eeuw
  - romantiek
  - realisme/naturalisme

- boeken in zakformaat

- B.H. Auerbach - *Schwarzwälder Dorfgeschichten* (1843)

Kenmerken en thematiek van de Heimatroman

- alledaagse situaties
- 'sentimentele transfiguratie'

- gedetailleerd, herkenbaar landschap
- verbondenheid met de natuur en het plattelandsleven
- negatief sentiment over moderniteit in de stad

- lokale tradities en historie, christelijk geloof
- heersende normen en waarden
- afkeer van het vreemde

Blut-und-Boden-literatur

- bloed-en-aarde-literatuur
- propagandamiddel nazi-Duitsland (1925-1945)
- prototype Heimatliteratuur i.c.m. gedachtegoed nationaalsocialisme

- biologische en geografische rassenoorsprong
- arbeiders, boeren, soldaten
- traditionele man-vrouwverhoudingen
- gemeenschapsgevoel: 'voor volk en vaderland'
- rechtvaardiging Lebensraum-ideologie

‘Neonazisme’ en racisme in *Onder buren*

- ‘Aangenaam,’ zegt Gote. ‘Ik ben hier de dorpsnazi.’
- ‘De koffie is zo zwart,’ zegt R2-D2 vrolijk, ‘dat hij straks nog katoen begint te plukken.’
- Voor Robert zijn rechtse mensen vooral klimaat- en coronaontkenners. Haar broer Axel vindt rechts-populisme iets voor proleten, waar mensen met stijl hun vingers niet aan vuil moeten maken. Jojo ziet de AfD als een manifestatie van mannelijke depressie, te behandelen met amitriptyline.
- ‘Ik heb ook niks met die multiculti’s’. Ze staat op en drukt haar sigaret uit. ‘Ik werk me kapot en de buitenlanders krijgen alles op een presenteerblaadje aangeboden.’
- ‘Gooi die Turken van je eruit, vuile homo!’ roept Gote. ‘Ik stamp ze allemaal kapot!’
- ‘Een stelletje hypocrieten zijn jullie!’ schreeuwt Dora. ‘AfD stemmen, en dan de smerissen laten komen als er een nazi voor je deur staat.’

Steffens **parodie** van de neonazi's

- 'Zeventig, tachtig jaar geleden. Toen waren jullie **übermensen**. Toen waren jullie het herrenvolk. Blonde rashengsten, op weg naar de wereldheerschappij. (...) En nu? Nu zitten jullie aan het campingtafeltje. Achter jullie de bouwkeet, voor jullie een lauw pilsje. Jullie roken Poolse sigaretten, salueren braaf voor de Rijksvlag en knutselen jullie eigen identiteitsbewijzen in elkaar. Übermensen in onderhemd.'
- 'En weten jullie wie er op het pluche zitten? Mensen met fietsklemmen om hun broekspijpen, die het over derde toiletten voor het derde geslacht hebben! De eenentwintigste eeuw spuugt jullie in het gezicht. Iedere vrouw bij het leger, elk homohuwelijk, iedere immigrant, elk nieuw klimaatpakket, coronamaatregelen, die spugen jullie allemaal in het gezicht, en niet te zuinig ook.'
- 'Afgedankt zijn jullie. Niet de fittest geweest bij de survival. De übermensch is de onderlaag. Als dat geen knap staaltje ironie van de geschiedenis is!'

Onder buren als **Post-Heimatroman**

- **Alledaagse** situaties, contrast stad-platteland, normen en waarden
- Dora voelt zich **unheimisch** in Berlijn en in Bracken.
- **Maatschappijkritiek** op stad én platteland
- Neonazi's zijn '**uitschot**' van de samenleving geworden.
- **Pleidooi** voor verbinding en tegen segregatie.
- Setting is niet specifiek, maar **symbolisch**.

PAUZE

Dadelijk:

- de Gutmensch
- Vragen & Discussie

Wat is een Gutmensch?

- ‘goedmens’
  - deugzaam, **wereldverbeteraar**

  - **sarcastische** term voor ‘weldoeners’
  - (zelf)**bevestiging** van goed gedrag en daden
  - moraliserend en **dogmatisch**

  - “Ze zijn het zinnebeeld van een barmhartige Samaritaan wiens naastenliefde tot zo’n omvang is gezwollen dat de deugd niet langer deugzaam is.”
  - “Het is een menstype dat onlosmakelijk verbonden is met de democratie – zeker de democratie aan het begin van de 21ste eeuw, die de drempel om ergens publiekelijk een mening over te verkondigen volledig heeft weggenomen.”
- Thijs Kleinpaste, *De Groene Amsterdammer*

Polarisatie van de Gutmensch

De Gutmensch als reclameconcept

- Uiteraard was de protagonist, dus ook de testimonial van de campagne, ook een gutmensch. Geen verstokte moraalridder, maar een sympathieke figuur die in elk van de spots een goede daad deed die op een grappige manier de mist inging. De gutmensch als antiheld, die zijn eigen feilbaarheid vol zelfspot presenteerde.
- Het meest tevreden is Dora over het filmpje waarin de gutmensch in een volle bus zit. Hij wil zijn plekje afstaan aan een bejaarde medeburger en tikt een man met een kaal hoofd van achter op zijn schouder. Als de man zich omdraait, blijkt het geen oude man te zijn, maar een beer van een skinhead, die meteen zijn vuist heft, met HAAT op zijn knokkels getatoeëerd. De gutmensch deinst geschrokken terug. De skinhead gaat op het vrijgekomen plekje zitten. Zijn neerbuigende blik valt op de spijkerbroek van de held, waarop het opgestikte GUTMENSCH-label zichtbaar is.
- Ze heeft de campagne voor Tom nog een keer omgegooid. De rubberen kanselier leek haar bij nader inzien toch wat te gewaagd, en Bloeiende Vriendschappen te sarcastisch. Nu moet het merk Power Flower gaan heten.

Juli Zeh over de Gutmenschen

- **Moralistische strebers keren in al uw boeken terug, vaak in een onheilspellende rol. Vindt u hun opvattingen en manier van leven gevaarlijk voor de samenleving?**

‘Ik zou eerder zeggen dat de mensen die ik op deze manier neerzet een gevaar zijn voor zichzelf. Ze zijn vaak erg ongelukkig. Zo iemand leeft ook een beetje in mij, en ik geloof ook in veel van mijn lezers. Ze herkennen zich in die mensen. En misschien zijn ze al begonnen te twijfelen, zoals Dora in *Über Menschen*, die voelt dat er iets niet klopt in haar leven. Ze heeft het gevoel dat ze de wereld door een bepaalde bril bekijkt en ze wil die bril af kunnen zetten.’

- **Moeten we uw boek lezen als een pleidooi voor toenadering tot andersdenkenden?**

‘Voor zover een roman een pleidooi is - ik vind dat het eerst vooral een spannend en ontroerend verhaal moet zijn - wil *Über Menschen* ons eraan herinneren dat het leven met ambivalentie een belangrijk menselijk vermogen is. De wereld is niet zwart-wit, goed-slecht, links-rechts. Mensen koesteren een groot verlangen naar vereenvoudiging. We willen de toekomst kennen, we willen alles goed doen. Maar als je die wensen ook toepast op intermenselijke verhoudingen, leef je in emotionele armoede.’

Sociale integratie in *Onder buren*

- In Dora's ogen lijkt het er in de liefde altijd vooral om te gaan wie bij wie past. Dezelfde opleiding, hetzelfde knappe uiterlijk, soortgelijke voorkeuren op het gebied van sport, muziek en politiek. Het is een kwestie van rating. Van data, parameters, procenten.
- Toen had het leven haar een buurman toebedeeld. Een nazi achter de muur. Hij was lelijk en hij stonk. Als hij een product was geweest, zou hij in de beoordeling op Amazon niet meer dan één ster hebben gekregen. Hij had vreselijke vrienden. Hij dronk. Hij zat een voorwaardelijke straf uit vanwege poging tot doodslag. Dora mocht hem niet.
- Gotes bestaan was aan haar meegedeeld. Hij had het met haar gedeeld. Uiteindelijk hadden ze samen bestaan. Verbonden door de muur die hen scheidde.
- Tom en Steffen kwamen langs om haar mee te delen dat zij de kransen zouden doneren. 'Hij was een klootzak,' zei Steffen. 'Maar hij was er wel een van ons.'

Vragen & Discussie

Literatuurclubs Drenthe

BOEKBESPREKING OKTOBER 2022

Vragen, suggesties of opmerkingen?

➤ willem_goedhart@hotmail.com

➤ Online vragenuur: donderdag 27 oktober, 19.30 uur